

Олена Буняк

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПЛАН РЕКОНСТРУКЦІЇ МІСТА КИЄВА 1935 р. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

Генеральний план реконструкції Києва (1935) – перший радянський проект, що мав стати «планом перетворення Києва в зразкове соціалістичне місто, гідне звання столиці УСРР» [11, 18]. Розроблений у зв'язку з перенесенням столиці радянської України з Харкова до Києва, він визначав розвиток міста на найближчі 10–15 років.

Метою цієї статті є дослідження визначених Генпланом питань реконструкції і будівництва в Києві, шляхів їх реалізації та аналіз матеріалів, якими можна відобразити означену тему в музейній експозиції.

Перші спроби аналізу Генерального плану хронологічно збігаються із безпосередньою роботою його основних напрямків та завдань, тому значна кількість публікацій припадає на 1934–1938 роки. Це – статті, звіти, інтерв'ю, вміщені в періодичних виданнях: журналах «Соціалістичний Київ», «Архітектура Радянської України», «Архітектура ССРСР» та газетах «Більшовик», «Вісті ВУЦВК».

Із найновіших публікацій, що розглядають питання, пов'язані з Генеральним планом реконструкції Києва (1935), варті особливої уваги дослідження Б. Єрофалова-Пилипчак «Архітектура советского Киева» [4] та Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Від України до УРСР» до 80-річчя перенесення столиці Радянської України до Києва [1].

Рішення про перенесення столиці з Харкова до Києва ухвалив XII з'їзд КП(б)У 21 січня 1934 р. [9, 1]. Того ж дня була створена урядова комісія на чолі з В. Балицьким, яка мала розробити план переведення центральних організацій з Харкова до нової столиці, організувати переїзд, а також керувати та контролювати нове будівництво у Києві [9, 2].

У зв'язку з перенесенням столиці виникли завдання, пов'язані з реконструкцією та розбудовою Києва. Для розробки Генерального плану реконструкції Києва при ЦК КП(б)У і Раднаркомі УСРР під головуванням П. Постишева була створена Рада з розробки першочергових заходів на 1936–1940-і рр.:

- а) реконструкція систем водопостачання та каналізації;
- б) реконструкції гідротехнічних споруд (боротьба зі зсувами та повеннями);
- в) реконструкції та розширення міського транспорту;
- г) організації енерготеплобазиса і газифікація міста;
- д) виведення низьких військових об'єктів (складів, таборів) із міської зони;
- е) спорудження будинків ЦК КП(б)У і Раднаркомі УСРР [10, 20, 21].

Для проведення зазначених заходів при Київській міськраді було створено Архітектурно-планувальне управління (АПУ) на чолі з архітектором П. Хаустовим, яке у 1935 р. складало Генеральний план реконструкції Києва. «П.П. Хаустов і його команда працювали з Києвом сміливо, як барон Осман з Парижем, але шанобливо, як Франц-Йосиф с Віднем», – стверджує Б. Єрофалов-Пилипчак [4, 165].

До роботи над Генпланом залучили фахівців України та інших республік СРСР: В. Кричевського, О. Вербицького, П. Альошина, Г. Головка, М. Гречину, П. Юрченка, академіків та наукових співробітників. Зокрема, Рада з вивчення виробничих сил при ВУАН вивчала будівництво столичного річкового порту та шляхи розбудови прилеглих до Дніпра районів – Петрівки, Печерська, Дарниці [6, 3]. Проектні роботи вели форсованими темпами, щоб закінчити складання плану до кінця вересня. Здійснили технічно-економічне вивчення Києва у радіусі 25 км від теперішнього центру, результати якого стали основою перспективного плану розміщення промислових підприємств, житлових районів, культурно-господарських установ та централь-

них організацій у новій столиці. Генеральний план був розглянутий комісією на засіданні 15 і 16 грудня 1935 р. Тоді ж було ухвалено постанову, яка затвердила його основні елементи [11, 51].

Характеризуючи Генплан, П. Хаустов заявив, що майбутній Київ має бути «не розкиданим на величезних просторах площі», а «масивним, компактним, щільно з'єднаним будівлями і різними магістралями монолітним містом» [6, 3]. Одним з недоліків старого планування Києва, на думку П. Хаустова, була «вражаюча неувага до Дніпра: київський порт був абсолютно малий для такого значного міста» [8, 6].

Генеральний план передбачав промислове будівництво: «Успадкувавши від дореволюційного часу тільки дрібні, технічно відсталі промислові підприємства, Київ уже в наші дні перетворюється в індустріальне місто з підприємствами машинобудівної, текстильної, трикотажної, швейної та іншої промисловості», – наголошував П. Хаустов [8, 4]. Введення в дію промислових підприємств потребувало великої кількості робітників, яких потрібно було забезпечити помешканням. Якщо населення Києва станом на 1934 р. перевищувало 700 000 осіб, через 10–15 років (до кінця проектного періоду) воно мало збільшитися до 1 200 000 – 1 500 000 осіб [8, 4]. Проблему житла також загострювало переведення до Києва багатьох установ. Тому питанням житлового будівництва приділяли особливу увагу. АПУ отримало завдання розробити архітектурне оформлення, відповідно до якого мали споруджуватись нові будинки та надбудовуватись поверхи. Замість передбачених 55 000 км² житлоплощі планувалось збудувати 450 000 м², що становитиме 3,5 тис. квартир, а «загальна сума капіталовкладень у житлобудівництво м. Києва 1934 р. становитиме понад 56 млн крб», – стверджував Народний комісар комунального господарства УСРР В. Поляков [7, 2].

Велика увага приділялася перебудові комунального господарства міста, зокрема, забезпеченню населення водою. До будівництва Дніпровського водогону вартістю 15–18 млн крб мали приступити в 1934 р. На ремонт каналізації і очисних споруд було виділено 4 млн крб [7, 2]. Гостро стояло також питання із тепло- та енергозабезпеченням міста. Уряд вживав заходів, щоб в III–IV кварталі 1934 р. здійснити пуск другої черги КРЕСу потужністю 24 000 кВт [7, 2].

Будівництво, яке розгорталось в Києві, призводило до посилення вантажного руху, що вимагало будувати нові транспортні магістралі і ремонтувати існуючі. На поточний ремонт та брукування вулиць в 1934 р. було виділено 10,5 млн крб [7, 2]. Генплан приділяв увагу реконструкції центральних магістралей з метою розвантаження міського центру. Основним діаметром міста мала стати магістраль Брест-Литовське шосе – бульвар Шевченка. Реконструкції підлягали «вулиці Фрунзе і Шолом-Алейхема на Петрівці, Велика Васильківська на Сталінці, вулиця Урицького на Январці, Борщагівська вулиця в районі Караваєвих дач» [4, 165]. Важливого значення надавалося 14-кілометровій магістралі, яка мала з'єднувати центр міста з північними районами. Для її створення необхідно було розширити вулиці Артема і Мельника, а паралельно вулицям Горовиця (сучасна Велика Житомирська) і Артема збудувати авто-алею шириною 40 м, що проходить через територію Покровського монастиря та «пересікатиме Глибочицю на двох рівнях», де планувався міст шириною 24 м і довжиною 262 м [3, 14]. Оскільки магістраль проходитиме по узвишшю, її забудова передбачалася тільки з одного боку.

Генплан передбачав озеленення міста, створення кільцевих зелених поясів. «Внутрішнє зелене кільце садів і парків, що охоплює всі райони навколо центрального ядра міста, буде створене на основі озеленення схилів правого берега Дніпра, ярів, а також реконструкції існуючих гаїв та закритих кладовищ» [3, 14]. Нові парки планувались на Флорівській і Щекавицькій горах, на Кирилівських схилах, у Бабиному Яру, на місці Лук'янівського і єврейського кладовищ, в долині Мокрого струмка на Январці, на Звіринці, на Черепановій горі поруч із новим центральним стадіоном (вул. Червоноармійська), на Трухановім острові (центральний гідропарк). На озеленення міста тільки 1934 р. було асигновано 1,3 млн крб [7, 2].

Планувались два міські центри: республіканського та обласного значення. У першому (між вул. Воровського і Сінним базаром) мали розташовуватися ЦК, Раднарком, наркомати, республіканські трести та організації, новий оперний театр, будівля всеукраїнського радіокомітету.

Другий центр (район Євбазу – Єврейського базару) передбачав зосередження обласних, адміністративних, громадських, господарчих і культурних організацій [6, 3].

Передбачалася спеціалізація районів майбутнього Києва: у Дарниці і на Жовтнівці – промислові підприємства, Лук'янівка – житловий район, Петрівка – район водного господарства і легкої індустрії. Отже, як зазначав професор П. Хаустов, «новий Київ загалом буде виростати не в широчінь, а вгору» [6, 3].

Одним із завдань було створення комплексу урядового центру: площа, адміністративні будинки для ЦК КП(б)У і Раднаркому УСРР, пам'ятник В. Леніну. Ця архітектурна композиція, на думку головного інженера будівництва А. Водоп'янова, мала бути розв'язана «в єдиному архітектурному ансамблі, бути монументально велична і високохудожня» [2, 3]. Умови розміщення урядового центру в структурі міста були сформульовані в лютому 1934 р., про що свідчить доповідна записка голові урядової комісії з переїзду столиці В. Балицькому:

- 1) зв'язок з основними міськими магістралями,
- 2) територія, відведена для Центру, повинна мати комунальне облаштування для зниження собівартості споруд,
- 3) мінімальне знесення існуючих споруд,
- 4) зручний зв'язок з залізничним і річковим вокзалами,
- 5) розміщення на мальовничому Правобережжі Дніпра,
- 6) перспективу подальшого розширення Центру [9, 74].

З урахуванням цих вимог і перспективного планування міста були запропоновані п'ять варіантів розміщення урядового центру: Звіринець (Лиса гора), район Іподрому на Печерську (нині – площа Слави та вул. Суворова), Липки (нині – площа біля Верховної Ради), площа Героїв Перекопу (нині – площа Софійська), Михайлівський монастир [9, 103– 105].

Архітектурно-планувальному управлінню рекомендувалося приступити до опрацювання трьох варіантів: територія від казарм Понтонного батальйону до Іподрому, Липки, колишній Михайлівський монастир [9, 75]. Опис цих архітектурних розробок можна знайти лише у тогочасних журналах, оскільки, як стверджує Б. Єрофалов-Пилипчак: «Місцезнаходження оригіналів креслень нам не відомо» [4, 172].

Архітектурний проект урядового центру на Печерську, який розробили Київське АПУ, архітектори М. Гречина, М. Холостенко, В. Онащенко, визнали одним із кращих. Будівництво починалося від спуску до мосту Є. Бош (колишній Ланцюговий міст) і охоплювало територію іподрому. Недоліками проекту була вартість магістралі (12– 14 млн крб), необхідність перенесення залізничної гілки до заводу «Арсенал» та близьке розташування цього заводу. Архітектурний проект урядового центру на Липках (розробляли Київське АПУ, архітектори П. Альошин, А. Колісниченко, Ю. Любченко) передбачав розташування в осях вулиць Р. Люксембург та К. Лібкнехта (нині – вул. Шовковична і Липська) та площі біля Маріїнського палацу. Вибір місця був визнаний вдалим завдяки чудовому парку. Недоліки – ізолюваність від інших районів, оскільки схили не давали змоги прокласти трамвайну колію, а знести їх було неможливо через щільну забудову.

Не можна не погодитися із Б. Єрофаловим-Пилипчаком, що «опублікований ескіз нейтрально невиразний» [4, 174].

Будівництво урядового центру на території Михайлівського Золотоверхого монастиря було представлено в чотирьох варіантах. Перший, розроблений Київською філією Укрцивіль-проекту, передбачав значні знесення забудови, тому не обговорювався. Проект Й. Каракіса об'єднував Софійську і Михайлівську площі, без руйнування соборів, але дзвіниця Михайлівського монастиря та Трьохсвятительська церква підлягали знесенню. Вісью нового форуму ставали пам'ятник Б. Хмельницькому та будівля Присутственних місць, центральносиметричне положення якої підсилював подібний за планом урядовий будинок. Спуск до Дніпра оформлювали широкі сходи-еспланада. Класична прозорість рішення, конструктивістський

лаконізм та шанобливе ставлення до історичного контексту дають змогу говорити про проект Й. Каракіса, як «геніальне творіння в жанрі ар-деко», – стверджував Б. Єрофалов-Пилипчак [4, 174].

Із двох варіантів, розроблених П. Юрченком, затверджений був той, що передбачав знесення Михайлівського монастиря та збереження Присутственних місць. Урядова площа, розміщена в мальовничому центрі біля схилів правого берега, мала зручний зв'язок з основними магістралями міста та вокзалами; навколишні вулиці за своєю архітектурою вважали кращими в місті. Недоліками були: геологічна структура ґрунтів у поєднанні із засипаними давніми ярами та необхідність уникнення транзиту з вул. Горовиця [4, 174–180]. Оскільки саме цей варіант сподобався Постишеву, це вирішило вибір місця розташування урядового центру та долю Михайлівського Золотоверхого монастиря. Отже, план, розроблений групою архітекторів під керівництвом П. Юрченка, який не брав до уваги давню архітектурну спадщину Києва та нераціонально використовував територію, був ухвалений на початку квітня 1934 р.

З цього часу почався п'ятирічний період архітектурних конкурсів та проектувань. Коли роботи з планування урядового центру тривали, у 1935–1938 рр. споруджували будинок Народного комісаріату внутрішніх справ (нині – Кабінет Міністрів України) – одну з найбільших адміністративних споруд Києва 1930-х рр. в стилі російського класицизму, спроектовану московським архітектором І. Фомінім. Поряд за проектом архітектора В. Заболотного у 1937–1939 рр. будували залу засідань Верховної Ради УРСР.

В експозиції НМІУ тема «Генеральний план реконструкції м. Києва» відображена наступними експонатами:

1) листівкою «Список основних будівельних робіт, що намічаються на 1934 р. в зв'язку з перенесенням столиці УСРР до Києва» [5, ЛД–7817], яка інформує про житлове будівництво, енергетику та комунальне будівництво, обсяг запланованої роботи та капіталовкладень з кожного з напрямків;

2) розворотом журналу (назва не встановлена) із ілюстраціями, що представляють затверджений урядом проект будинків ЦК КП(б)У та РНК УСРР архітектора І. Лангбарда, фасад будівлі ЦК КП(б)У з боку Дніпра та фасад будівлі РНК УСРР з боку майдану;

3) документом «Диплом лауреата Сталінської премії I ступеня виданий В.І. Заболотному згідно з постановою Ради Народних Комісарів СРСР за архітектурний проект будинку Верховної Ради УРСР» [5, РД–5521].

Основні напрямки Генерального плану реконструкції Києва спрямовувались на будівництво репрезентативного столичного центру та впорядкування міста. На розробку Генплану АПУ відводилося менше року, в той час як Генеральний план реконструкції м. Харкова розробляли чотири роки. Генеральний план 1935 р., безумовно, не був позбавлений надмірностей. Його зміст більше заслуговував на критику, ніж на схвалення.

Але саме в 1930-ті рр. у межах впровадження в життя Генерального плану було збудовано або почато будівництво таких об'єктів, які здаються нам сьогодні дуже звичними: метро, Республіканський стадіон (нині – «Олімпійський»), пам'ятник Т. Шевченку, приміщення Художньої школи (нині – НМІУ), будинок Верховної Ради, будинок Кабінету Міністрів. За 1934–1938 рр. у промислове, житлове, комунальне і соціально-культурне будівництво було інвестовано близько 1,5 млрд крб. У зв'язку із збільшенням населення та великим промисловим і цивільним будівництвом значно розширилася територія міста.

Станом на 1938 р. в Києві було дев'ять районів: Ленінський, Шевченківський, Петровський, Жовтневий, Сталінський, Московський, Кіровський, Дарницький, Залізничний. Наприкінці 1930-х рр. Київ перетворився на сучасне місто з мільйонним населенням.

Джерела та література

1. **Від України до УРСР**: Зб. мат. всеукр. наук. конф. м. Київ, 12 грудня 2014 р. Київ, 2015.
2. *Водоп'янов А.* Будівництво Урядового центру в Києві // **Більшовик**. 1934, 29 листопада.
3. *Гречина М.* Реконструкція центрального району столиці // **Соціалістичний Київ**. 1936, № 1.
4. *Ерофалов-Пилипчак Б.* **Архитектура советского Киева**. Киев, 2010.
5. **Національний музей історії України: фонди.**
6. Про Генеральний план нової столиці // **Більшовик**. 1934, 24 липня.
7. Уся пролетарська громадськість за здійснення почесного завдання – перетворити Київ на зразкову столицю УСРР // **Більшовик**. 1934, 27 лютого.
8. *Хаустов П.* Генеральний план реконструкції Києва // **Архитектура СССР**. 1938, № 5.
9. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6419.
10. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 6686.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 7117.